

foto Robert van Iersel

foto Jim van Laar

foto's Jim van Laar

Links: de Marialinde met op de achtergrond het oude seminarie. Midden: boombouquet of hakhout van afgestorven beuk na kroonreductie in verband met veiligheid. Rechtsboven: een bijzondere beukencombinatie met op de achtergrond restanten van het Romeinse aquaduct. Rechtsonder: Klaas Bouwer met zijn publiek aan de voet van de Marialinde (niet zichtbaar) in het Mariënbosch.

De Commissie Bosgeschiedenis organiseerde op 30 september een middag voor KNBV-leden en andere belangstellenden. De aanleiding vormde het boek 'Bij de boom van Maria; de geschiedenis van Mariënbosch en het Mariënbosch (2020) van emeritus-hoogleraar Milieugeografie Klaas Bouwer.

> Milieugeograaf en historicus Klaas Bouwer (87) heeft zich na zijn emeritaat toegelegd op de geschiedschrijving van bossen en landgoederen in de omgeving van Nijmegen en op de Zuidelijke Veluwe. Eerder verschenen *Een notabel domein; de geschiedenis van het Nederrijkswald* (2003) en *Voor profijt en genoegen; de geschiedenis van bos en landschap van de Zuidwest-Veluwe* (2008). Vervolgens publiceerde hij monografieën van Nijmeegse buitenplaatsen, waarvan 'Bij de boom van Maria; de geschiedenis van Mariënbosch en het Mariënbosch' de meest recente uitgave is. Bouwer begon zijn lezing in Dorpshuis De Bosduivel over het Nederrijkswald bij Nijmegen en de Oosterbeekse Heggen en De Moft op de Zuidwest-Veluwe. De voormalige Gelderse domeinbossen besprak hij aan de hand van onder andere de

kaart van Witteroos uit 1570. Vervolgens richtte hij de schijnwerper op het oostelijke deel van het Nederrijkswald, ook bekend als het Ketelwald. Deze uitloper van het Duitse boscomplex omringde gedeeltelijk de regio Nijmegen. Bouwer nam zijn gehoor mee door de tijd en stipte per periode wetenswaardigheden aan: In de Romeinse tijd was het Nederrijkswald overwegend natuurbos, waarin gaandeweg steeds intensiever werd gekapt. Grote hoeveelheden hout waren nodig voor de steen- en pannbakkerijen en als bouw materiaal voor de legerkampen met hun houten omheiningen. In de Middeleeuwen waren de woeste gronden, bossen en wateren in bezit van de hertogen van Gelre, vaak in leen gegeven aan een graaf of

bisschop in ruil voor diensten. Het Ketelwald was een omstreeks duizend hectare groot bos- en heidegebied. Opgaand bos en eikenhakhout vormden een belangrijke inkomstenbron via de verkoop van hout en eek. De lokale boerenbevolking weidde er tegen betaling koeien, schapen en varkens. Ook was het bos jachtterrein voor de heren. Vanaf 1590 kwam een gestructureerd bosbeheersysteem met bosmeesters en bosbazen tot ontwikkeling. In de Ordonnantie van 't Neder-Rijcks-Waldt uit 1655 worden het beheer en gebruik van de heide en bossen gedetailleerd beschreven. Bosbouwkundige inzichten kwamen vanaf 1720 in zwang, zoals het inbrengen van nieuwe boomsoorten, bodembewerking, de teelt van grove den naar Duits voorbeeld en bij de

aanplant van eikenhakhout. Een belangrijk aspect in de zeventiende en achttiende eeuw waren de bosweiden waar schapen en runderen graasden. Beplante walstructuren kwamen al veel voor en dienden als veekering, wildkering, wegbegrenzing en eigendomsmarkering. Tussen 1800-1850 zijn de bezittingen van de Provinciale Domeinen via veilingen verkocht aan nieuwe grootgrondbezitters, veelal gefortuneerde adel, hoge militairen en uit het verre oosten terugkerende renteniers. De gronden kwamen opnieuw in ontginning. De nieuwe grondeigenaren hielden zich intensief bezig met bosbouw. De eikenhakhoutcultuur kende zijn hoogtij tot 1900. Eekschillers van de Veluwe trokken als seizoensarbeiders naar de regio om de eikenstammetjes te kloppen. De eikenbast ging naar lokale looimolens voor de productie van looistoffen voor de leerlooierij. Als bosbeheervorm nam het eikenhakhout daarna snel in belang af. Grove den voor mijnhout en andere snelgroeiende naaldboomsoorten kwamen daarvoor in de plaats. Tegenwoordig is het Nederlandse deel van het voormalige Nederrijkswald vooral in beheer bij de terreinbeherende organisaties. Houtproductie is niet langer de primaire doelstelling; het is multifunctioneel bos geworden.

Het Mariënbosch

In het tweede deel van zijn lezing zoomde Bouwer in op een klein deel van het Nederrijkswald: de voormalige buitenplaats Mariënbosch met het Mariënbosch en de befaamde Mariaboom. Tot 1874 was Nijmegen een vestingstad. Voor de verdediging mocht bij de stad niet gebouwd worden. Een Tranchotkaart uit 1820 toont de vestingwallen met weideland en een ontginningsgordel met aan de randen nieuwe landgoederen, waaronder landgoed Oud-Mariënbosch (1808). De voorloper van deze buitenplaats staat al op een kaart van Thomas Witteroos (1570) als kapel Mariënbosch, een verwijzing naar de heilige linde van Maria. In 1790 staat de Marialinde op een kaart in het Mariënbosch, met percelen eikenhakhout en grove den. Beukenlanen doorsneden het gebied. Langzaam veranderde het landgoedbos in een parkbos. De aanleg van kunstmatige verhogingen met daarop groepen beuken en de aanleg van roodendrons langs de lanen in de jaren 1930 gaven het gebied zijn huidige uitstraling. De Marialinde is in de twintigste eeuw veelvuldig op beeld vastgelegd: een theekepel die rondom de stam van de linde was gebouwd.

Het groene erfgoed

Als tweede spreker gaf Bert Maes een lezing over de ecologische aspecten van het Ketelwald en de bosrelicten in het Mariënbosch. Hij besprak ook de betekenis van inheemse boom- en struiksoorten in het algemeen en het belang van goed beheer van genetisch erfgoed, dat vaak is aan te treffen in oude landschapselementen. Volgens Maes is nog geen 3 procent van alle houtige begroeiing in Nederland van autochtone herkomst, is de helft van de honderd soorten bedreigd en zijn vijf

soorten in Nederland uitgestorven. Dit erfgoed verdient bescherming en aandacht, juist ook bij de aanleg van nieuwe landschapselementen. Kenmerkend voor Mariënbosch is het voormalige hakhoutbeheer van beuken en eiken. De cultuurhistorische elementen zoals houtwallen en het parkbos herbergen nog vaak autochtone soorten, zoals de mispel in het parkbos en de uitgegroeide meerstammige beuken. De Marialinde lijkt een kruising te zijn tussen een zomer- en winterlinde. Hybride lindes komen vaker voor; zo is de bekende linde van Sambeek eveneens een kruising.

De rondwandeling

Het gezelschap maakte vervolgens een rondgang door het landgoedbos. Op de markantste punten gaven Bouwer en Maes een toelichting op nog zichtbare cultuurhistorische elementen. Het begon met een opgeworpen heuvel met fors uitgegroeide beuken. Deze heuvel was ooit bedoeld als uitzichtpunt. In het lagere dal staan nog meerstammige beuken. Mogelijk zijn dit relict van de hakhoutcultuur; al was het ook gebruikelijk om vanuit esthetische overwegingen verschillende beuken in één plantgat te poten. Het hakhout is verdwenen, maar de begroeiing geeft aanwijzingen waar het was gelokaliseerd. Het tweede markante punt was een diepe sleuf, een relict van een Romeins aquaduct. Het waterleidingsstelsel bestond uit een houten bak van overlans gespleten boomstammen, waarmee water door het gebied werd getransporteerd. Van de houten bak zijn uiteraard geen resten teruggevonden. Er ontstond discussie over de nog wel zichtbare cultuurhistorie uit verschillende tijds-lagen. De aanplant uit de jaren 1930 overgroeit de sleuf en oude grove dennen raken in de verdrukking. Welke keuze maak je dan als beheerder? En hoe ga je om met de oude meerstammige beuken en bijvoorbeeld de natuurstenen trappen? Vragen waarop verschillende antwoorden volgden. Een aftakelende laan van Amerikaanse eik gaf eveneens discussie. Een nieuwe beukenlaan is ter vervanging eraan aangeplant. Door de laan iets te verleggen blijven de oude Amerikaanse eiken behouden. Is dat cultuurhistorisch wel verantwoord?

De Mariënbosch of Marialinde

Het hoogtepunt van de excursie was het bezoek aan de Marialinde op een opgeworpen heuvel, omgeven door hoog opgaande beuken. De linde heeft een vrij dunne stam voor een eeuwenoude boom. Bodemonderzoek doet vermoeden dat de boom in de negentiende eeuw is gekapt en opnieuw is uitgegloeit. De heuvel herbergt namelijk een enorm wortelpakket. De linde heeft een zeer goed regeneratievermogen en wordt wel boom van het eeuwige leven genoemd. Hiermee wordt ook verwezen naar de heilige Maria. De excursie werd afgesloten in Dorpshuis De Bosduivel. Het was mooi om weer gezamenlijk in het bos te zijn.

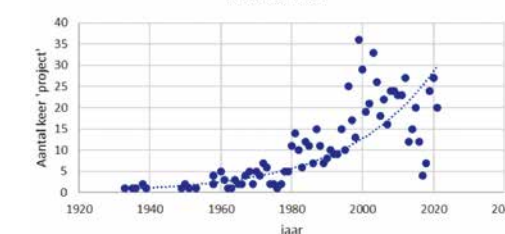
Jim van Laar en Robert van Iersel

In rechte lijn van A naar B

Ik heb stellig de indruk dat de laatste jaren 'project' een van de meest gebruikte woorden in het beheer is. Een simpele scan doet mijn vermoeden sterken; het woord 'project' neemt in vakliteratuur exponentieel toe.

Trefwoord 'project' in artikelen en archief Vakblad NBL

'Project' betekent het zo efficiënt mogelijk bereiken van een specifiek en eenmalig doel met daaraan gekoppelde middelen en tijdsbestek. In een rechte lijn snel van A naar B, dus.

Hieromheen is een grootschalige industrie ontstaan van projectburo's, projectadviseurs, projectcontrollers en projectmanagers. Met bijbehorende projectplannen, projectbudgetten, projectformats, etc.. Om deze intensieve machinerie te laten draaien is een batterij aan activiteiten en bemensing nodig om, rondom de uitvoering (lees het doel), de aanvraag, administratie en verantwoording te bemensen.

Het prettige aan een project, vooral voor de opdrachtgever/subsidieverstrekker, is het begin en het eind. Het communiceert lekker want het lost wat op, het is te overzien omdat het eenmalig is, en het lijkt transparant.

Brandjes blussen is nodig. Maar nu dreigen kortstondige projectgelden het normale werk weg te drukken. En zijn middelen vooral incidenteel in plaats van structureel. De illusie scheppend dat na afloop van het project het ook daadwerkelijk klaar is. Maar bosbeheer is geen sprint van A naar B, van project naar project, maar een cyclische activiteit, bijsturend waar nodig, met oog voor de lange termijn. Op naar een transitie van intensieve projecthouderij naar meer kringloopbeheer.

Sander Wijdevan